

14. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М. – 1956. –260 с.
15. Степанова Л.И. Проблемы фразеологической семантики. СПб. –1996. –173 с.
16. Телия В.Н. Что такое фразеология. М. : Наука –1966. – 86 с.

The article is centred on the problem of a meaning of a word in an idiom. The author analyses different points of view.

Key words: *semantics, lexical meaning, idiom, phraseology, phraseological semantics.*

УДК 37.032

Лунаренко С.Є.*

СУЧАСНА ДИТЯЧА СУБКУЛЬТУРА ЯК ОДНЕ З ДЖЕРЕЛ ІСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СВІТУ ДИТИНСТВА

У статті розкривається сутність, основні компоненти (традиційні народні ігри, дитячий фольклор, дитячий правовий кодекс, дитячий гумор, дитяча магія і міфологічна творчість, дитяча словотворчість, дитяче філософствування, естетичні уявлення дітей, наділення прізвиськами, релігійні уявлення, дидактичні ігри, світ дитячої моди, комп'ютерні ігри, мультимедійний простір, дитячі іграшки) і функцій дитячої субкультури (прогностична, культууроохоронна, психотерапевтична і функція соціалізації).

Ключові слова: *дитинство, дитина, дитяча субкультура, розвиток.*

Світ дитинства має свої унікальні, притаманні саме йому особливості, що виявляються в дитячій субкультурі, завдяки яким вона відрізняється від підліткової субкультури і дорослої культури. Дитяча субкультура розкриває певні традиції та звички (філософські, релігійні, обрядові тощо), прийняті в даному суспільстві, специфіку здійснення навчально-виховного процесу і ґрунтується на фізичних, психічних й емоційних особливостях розвитку дітей.

На жаль, сучасна інформаційна культура спричиняє зникнення або заміну певних компонентів дитячої субкультури на компоненти культури дорослих, що призводить до зникнення самобутності дитини. Більшість компонентів дитячої субкультури знаходяться під таким сильним впливом дорослої культури, що набувають властивостей цієї культури, запозичують її особливості. Це сприяє виникненню нових компонентів дитячої субкультури.

З огляду на це, актуальним є дослідження, присвячене розкриттю сучасних поглядів на сутність дитячої субкультури, її компоненти (уже відомі й нові) та функції.

Дане дослідження є складовою частиною програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди.

Сучасними дослідниками розглядаються різні аспекти дитячої субкультури, зокрема, філософські та психологічні аспекти цієї проблеми висвітлено у працях І.Кон, О.Васильєвої, В.Кудрявцева та інших, компоненти дитячої субкультури розглядаються в дослідженнях В.Абраменкової, Л.Варяниця, О.Копейкіної, М.Осоріної, І.Печенко та інших.

Метою даної статті – розкриття сутності, основних компонентів (уже відомих і нових) і функцій дитячої субкультури.

Відомий дослідник І.Кон стверджував, що «при всій залежності від дорослих світ дитинства володіє певною психологічною автономією, і ця своєрідна дитяча культура (субкультура) повинна бути сприйнята зсередини, а не просто пояснена функціонально, як підготовка до майбутнього життя» [4, с. 47].

* © Лунаренко С.Є., 2013

З огляду на це, одним із джерел існування і розвитку світу дитинства є дитяча субкультура – це динамічне соціально-культурне автономне утворення, зі своїми морально-правовими нормами, мовленнєвим апаратом, своїм фольклорним надбанням та ігровим комплексом [2]; особлива система дитячих уявлень про світ, цінності, моделі поведінки і спілкування, своєрідна культура, що існує за власними специфічними й самобутніми законами, хоча й у полі загальної культури [7]; особлива система існуючих у дитячому середовищі уявлень про світ, цінностей тощо, яка формується всередині панівної культурної традиції певного суспільства й посідає в ній відносно автономне місце [6].

Дитяча субкультура складається з двох частин: перша – це виокремлено усталена частина, яка є надбанням людства, і як загальнолюдська мудрість передається з вуст в уста; друга – складається з новоутворень, які створюються дітьми і для дітей, що, безумовно, збагачує та розширює рамки даного феномена. Унаслідок цього можна стверджувати, що дитяча субкультура має свій зміст, який створюється протягом усього соціогенезу дитини [2, с. 58]. Дитяча субкультура набуває особливого значення у віковому діапазоні між 3-4 роками (у дитини зароджується самостійне соціальне життя) та 12-13 роками (на зміну дитячій субкультурі приходять підліткова субкультура).

З аксіологічного погляду, світ дитячої субкультури не можна розглядати як спрощене, примітивне явище, оскільки включення дитини у світ дорослої культури носить діалектичний характер. З одного боку, дитина є об'єктом загальнокультурного впливу, своєрідним акумулятором культурних надбань. З іншого боку, діти виступають суб'єктом загальнокультурного процесу, створюючи свій світ культури, тобто дитячу субкультуру [2, с. 57].

Сучасні науковці, зокрема В.Абраменкова, Л.Варяниця, О.Копейкіна, В.Кудрявцев, М.Осоріна, І.Печенко та інші, визнають усталеність структури дитячої субкультури і виокремлюють такі її компоненти [1-2; 5-7]: традиційні народні ігри, дитячий фольклор, дитячий правовий кодекс, дитячий гумор, дитячу магію і міфологічну творчість, дитячу словотворчість, дитяче філософствування, естетичні уявлення дітей, наділення прізвиськами, релігійні уявлення, дидактичні ігри, світ дитячої моди, комп'ютерні ігри, мультимедійний простір, дитячі іграшки.

Розглянемо компоненти дитячої субкультури більш детально.

Традиційні народні ігри (хороводи, рухливі ігри, військово-спортивні змагання тощо) є не просто відтворенням дитячою спільнотою стосунків дорослих, що склались історично, але й переосмислення нею цих стосунків і визначення свого самобутнього місця у світі. Важливо зазначити, що головною силою, яка рухає розвиток стосунків між дітьми-дошкільниками, є спільна гра. Між трьома і п'ятьма роками дитина інтенсивно засвоює важку практику взаємодії з іншими дітьми у грі, а потім – і в інших ситуаціях. Гра, яка входить у поведінковий репертуар дітей, стає головною моделлю партнерської взаємодії. Для молодших школярів цікаві ігри, що розкривають етичні норми взаємин між людьми, ігри, що показують увесь спектр соціальних побудов дорослого світу. Ці ігри необхідні молодшому школяреві для придбання навичок побудови адекватної поведінки стосовно оточуючих його людей.

Водночас народні ігри можуть містити елементи дитячого фольклору (лічилки, прозивалки, дражнилки, страшилки тощо), який увібрав у себе соціальний та інтелектуальний досвід багатьох дитячих поколінь і надає дитині готові способи розв'язання життєвих проблем у дитячій спільноті, завдяки чому вона здійснює функцію виховання своїх членів. Наприклад, дражнилки тренують уміння відстоювати себе при нападах ровесників в адекватній формі словесного самозахисту (відповісти дражнилкою-відмовкою), емоційну стійкість і самоконтроль. До того ж, дитячий фольклор сприяє кращій соціалізації дитини.

Іншим компонентом дитячої субкультури є дитячий правовий кодекс (ознаки власності, правила обміну, стягнення боргів, право старшинства в різних вікових групах тощо). Так,

ознаки власності виявляються тоді, коли дитина виказує своє право на володіння якимось предметом (іграшкою, крейдою тощо), і не обов'язково, що це буде її власний предмет. Правила обміну виявляються коли дитина бажає обмінятися якоюсь річчю з іншою дитиною. Найголовніше з цих правил – обмін повинен бути рівноправним (за розмірами, важливістю для дитини). Саме дитячий правовий кодекс сприяє формуванню дисциплінованості дітей і вміння поводитися за певними правилами, що виступає важливою якістю при організації ігрової та навчальної діяльності.

Невід'ємним компонентом дитячої субкультури є дитячий гумор (анекдоти, розіграші, «підколки», сучасні «приколи», пародії тощо). Цікаві кумедні дитячі вислови можна часто почути в повсякденному житті, а анекдотами можуть стати реальні ситуації. Важливо зазначити, що дитячий гумор відображає ставлення дитини до навколишнього світу і рівень її соціалізації. Водночас саме в гуморі виявляється дитяча безпосередність і нестандартність мислення дитини.

Іншим важливим компонентом, притаманним саме дитячій субкультури, є дитяча магія («виклики істот», часто казкових або літературних), забобони («Наступиш на тріщину на тротуарі – спину зламаєш») і міфологічна творчість (призивання сил природи для виконання бажання, фантастичні історії-небилиці). Усе це пробуджує в дитини певні почуття (страху, хвилювання), які вона зазвичай не може відчувати в повсякденному житті, але які є новими і цікавими для неї.

Іншим цікавим і властивим саме дитячій субкультури компонентом є дитяча словотворчість (етимологія, мовні перевертиші, неологізми). Одним зі специфічних виявів дитячої субкультури є перевертиші (за назвою видатного дитячого письменника К. Чуковського). Вони використовуються для позначення широкого кола словесних творів, в яких навиворіт викручується звичайний стан речей, що базується на здоровому глузді, підводяться під запитання загальноприйняті уявлення про навколишній світ (наприклад, на березі ростуть рози, на осиці – апельсини, замість дощу з неба падає виноград тощо) [8].

Ці перевертеші історично сформовані в народній сміховій культурі (блазнювання, карнавал тощо) і часто розраховані на дітей: «Хома їде на курці, а Тимошка – на кішці». У західній і східній європейській культурі «перевертання» споконвіку виступало могутнім засобом розширення свідомості, розвитку творчих здібностей дітей. За допомогою перевертешів вони зміцнюють свої знання про істинну природу та призначення речей.

На думку В. Кудрявцева, «явище «перевертування» виходить далеко за рамки чистої «словесності»; у ньому закладений універсальний психологічний механізм входження дитини в культуру, у людський світ» [5-6]. Проте таке перевертування може мати не тільки вербальну, але й образно-дієву форму (наприклад, коли дитина проводить різні маніпуляції з предметом, засвоївши, як саме треба з ним поводитися та які функції він виконує). Це явище ще називається інверсійною дією – це особливий клас пошукових, випробовуючих, пошуково-дослідницьких дій, предметом яких виступають проблемні для дитини «сектори» певного простору [5]. Така інверсійна дія, спрямована на перевертування елементів соціокультурного досвіду, є способом побудови діалогу дитини з дорослими, психологічне знаряддя їхнього спілкування.

Будь-яка інверсійна дія дитини спрямована на дорослу людину, оскільки дитина немов відчуває, що межа між «нормативним» і «ненормативним» яскраво прокреслена саме у свідомості дорослих. Прагнення перейти цю межу шляхом маніпуляцій з будь-яких зовнішнім предметом насправді є експериментуванням зі свідомістю, внутрішнім світом дорослої людини. Бешкетуючи, тобто свідомо порушуючи, проблематизуючи норми поведінки, дитина часто несвідомо прагне до самоорієнтації та самовизначення в суб'єктному просторі важливої для дитини дорослої людини.

Цікавими є розмірковування К. Чуковського щодо проблематики дитячої словотворчості. Так, він уважав, що завдяки вільним експериментам зі звуковою оболонкою слова, що веде до

утворення кумедних слів («мокрес», «мазелін» тощо) дитина оптимально оволодіває системою мовленнєвих норм, яка вже історично сформувалась.

Так само, як і в перевертишів, мотивацією дитячої словотворчості є прагнення дитини бути почутою дорослими. У словотворчих експериментах дитина виокремлює своє унікальне мовлення з мовленнєвого потоку дорослих. Проте дитячі неологізми не є наслідком недостатнього володіння словоутворювальними засобами рідної мови, оскільки дитина використовує правильні граматичні форми. Тому словотворчість виступає і засобом відособлення дитини, і спонтанним вираженням властивого їй прагнення до інтеграції в єдину спільноту з дорослими. І тим самим дитина ініціює міжпоколінний зв'язок так само, як це робить дорослі, звертаючись до дитини.

На думку К. Чуковського, деякі дитячі неологізми цілком могли б стати надбанням якогось слов'янського діалекту – настільки вони точно відтворюють мовленнєву традицію світу дорослих [8, с. 273].

Таким чином, і дитяча словотворчість, і використання перевертишів сприяють розвитку здатності до інвертування змісту, що засвоюється, способів та інструментів його засвоєння, і це можна вважати критерієм виникнення свідомості в ранньому віці й загальним показником розумового розвитку протягом усього дитинства. За дитячою словотворчістю стоїть глобальна закономірність розвитку культури, яка забезпечує наступність і поступальність у цьому розвитку.

Невід'ємним компонентом дитячої субкультури є філософствування дітей (міркування про життя і смерть тощо). Це пов'язане з тим, що дитинство є станом активного буття, яке містить можливість і необхідність філософствування як процесу запитування, пошуку сенсів і «примирення» з реальністю – соціальною, історичною, психологічною. Процес дитячого філософствування виникає спонтанно і стає пізнавальною й адаптивною стратегією дитини. Важливими складовими дитячого філософствування, яке ґрунтуються на природних виявах когнітивної та емоційної активності дитини, є сумнів; запитання, пов'язане з оволодінням мовою; рефлексія; дитяча логіка, що набуває переважно образної форми; гра як спосіб засвоєння навколишнього світу.

Опорою та імпульсом пізнання дитини стає її емоційна відкритість, щира допитливість і подив перед світом, можливість унікального первинного світовідчуття. Сама природа відкритого дитячого сприйняття світу надає дитині унікальну можливість наділення світу різним змістом через визначення його сенсів; дитина стає творцем власного світу, будує свою картину існуючого.

Дитяче філософствування є цінним культурним феноменом. Евристична цінність дитячого філософствування для світу дорослих та об'єктивного культурного досвіду полягає у прийнятті дитини як суб'єкта пізнання світу і співтворця культури [2]. Дитина відкриває значущі сенси світу, граючи, і творить за допомогою різних вражень і власної фантазії унікальний власний світ.

Іншим компонентом дитячої субкультури є естетичні уявлення дітей (плетіння віночків і букетів, малюнки та ліплення, «секрети»). Вони сприяють розвитку емоційно-почуттєвої та вольової сфер дитини, формуванню її внутрішнього світу, духовності й моральності.

Важливо зазначити, що до світу дитячої субкультури належить такий компонент, як табування особистих імен у дитячих товариствах і наділення прізвиськами однолітків і дорослих. Прізвиська можна поділити на декілька груп, а саме: прізвиська, що відображають зовнішні ознаки дитини («Білобрисий» – білявий хлопчик); прізвиська, що відображають ознаки зовнішності й особливості характеру («Колобок» – повнота й добродушність); прізвиська, які утворилися від імені чи прізвища; прізвиська, що відображають діяльність людини («Фізрук» – учитель фізичного виховання) [1]. Завдяки наділенню прізвиськами своїх друзів і дорослих, дитина прагне самореалізувати себе, виявити свою творчість.

Окрім того, діти мають певні релігійні уявлення (дитячі молитви, обряди). Цікавим є той факт, що дитина часто молиться про нездійсненні, але значущі для неї, речі (щоб завтра була гарна погода і можна було б піти на прогулянку). У творах Л.Толстого («Війна і мир», «Дитинство й отроцтво») є приклади дитячих молитов. Наприклад, описуються спогади Ростових, як вони молилися в дитинстві, щоб сніг став цукром, а потім вибігали надвір, щоб подивитися, чи здійснилось диво за їхньою молитвою. Релігійні уявлення сприяють формуванню внутрішнього світу дитини, її духовності. Водночас у них виявляється віра дітей у неймовірне, казки й дива.

Невід'ємним компонентом дитячої субкультури є дидактичні ігри (сфера їх застосування – навчальна діяльність, яка знаходиться в колі дитячої субкультури), які поділяються на загальноосвітні (рольові, ситуативно-рольові, імітаційні, соціодрами) і професійні (ділові). Ш.Амонашвілі підкреслює виняткове значення гри для «...посилення пізнавального інтересу дітей, полегшення складного процесу навчання, прискорення розвитку». Дидактичні ігри дійсно полегшують процес пізнання, оскільки задовольняють пізнавальні потреби дитини та її прагнення до гри.

Останніми роками в дитячій субкультурі виокремлюють нові компоненти, що обумовлено особливостями існування дітей у суспільстві, змінами, що відбуваються в ньому. До таких компонентів відносяться комп'ютерні ігри, під якими розуміють широкий клас програм і технічних пристроїв, на які вони встановлені; дитячі іграшки, що супроводжують дитину з народження майже до повноліття; мультимедійний простір; світ дитячої моди.

Щодо світу дитячої моди, то слід відмітити, що останнім часом спостерігається прорив у розвитку дитячої моди: з'являються спеціальні крамниці, дитячий одяг створюється за будь-яким смаком і можливостями. Дійсно, у наш час можна знайти різний одяг для дітей: одяг, створений спеціально для дитячого образу й одяг, який нічим, окрім розміру, не відрізняється від одягу дорослої людини.

Але сучасні батьки визнають, що діти усе більше цікавляться яскравим модним одягом (зараз навіть відомі світові дизайнери виготовляють дитячий одяг), проте йому властиві ті ж самі тенденції, що й одягу для дорослих, а саме: він стає більш відвертим, коротким, сексуальним. Інколи батьки кажуть, що й самі б надягли той одяг, що носить їхня дитина. І це стирає межі між світом дорослих і дітей, усуває дитячу специфіку.

Слід зазначити, що всі компоненти дитячої субкультури можна поділити на ті, які створювалися дорослими для дітей з метою прилучення їх до досягнень культури, а також ті, які є витворами власної діяльності дітей, привнесені з дорослого світу (ігри, іграшки, казки), що трансформувалися у продукти дитячої субкультури і втратили наданий дорослими первинний смисл.

Дитяча субкультура виконує певні функції [7, с. 86]:

- культууроохоронна функція (збереження жанрів, усних текстів, обрядів, що на сучасному етапі втратили своє звучання і з функціональним оновленням перейшли з культури дорослих у дитяче середовище);
- функція соціалізації (через елементи дитячої субкультури дитина легше адаптується в колективі, підкорюється груповим правилам);
- психотерапевтична функція (завдяки дитячій субкультурі утворюється своєрідне «психологічне укриття», захист від несприятливих впливів дорослого світу);
- прогностична функція (механізми дитячої субкультури допомагають дитині виробити готовність до розв'язання майбутніх проблем, сформувати алгоритм адекватної дії у складних життєвих ситуаціях, надають дітям можливість і простір для самореалізації).

Цікавим з точки зору визначення сучасних особливостей дитячої субкультури є дослідження Л.Варяниці [2], в якому аналізуються факти її дисгармонії, а саме: психологічна відірваність батьків від дитинства в його узагальненому розумінні, повне ігнорування ними

всіх аспектів дитячого життя, окрім тих, які, на їхню думку, ведуть до успіху; втрата загальнолюдських цінностей, національних традицій і збідніння, навіть змістова спустошеність окремих прошарків дитячої субкультури (ігор, фольклору, правових норм), оскільки сучасні діти майже не вміють доречно використовувати форми дитячого фольклору, його репертуар, обіднилися зміст і форми ігор, різноманітні види дитячої творчості, усні тексти; негативний вплив дорослої культури, провідником якої є батьки та значущі дорослі.

Таким чином, завдяки дитячій субкультурі, яка виконує прогностичну, культуроохоронну, психотерапевтичну функцію і функцію соціалізації, діти з покоління в покоління передають специфічні способи організації життя в дитячому товаристві, норми й цінності світосприйняття та світорозуміння, елементи соціальної поведінки і міжособистісних стосунків з оточуючими людьми. Компоненти дитячої субкультури (народні ігри, дитячі фольклор, правовий кодекс, гумор, магія і міфологічна творчість, словотворчість, філософствування, естетичні уявлення, наділення прізвиськами, релігійні уявлення, дидактичні ігри, світ дитячої моди, комп'ютерні ігри, мультимедійний простір, дитячі іграшки) сприяють підпорядкуванню дитини груповим нормам, її адаптації в дитячому середовищі, що забезпечує процес соціалізації дітей.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В. Генезис отношений ребенка в социальной психологии детства: автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора псих. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / В.Абраменкова. - Москва, 2000. - 57 с.
2. Варяниця Л. Дитяча субкультура – важливий чинник соціалізації дитини / Л.Варяниця // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти: II Міжнародна науково-практична конференція, 2-5 жовтня 2005: матеріали конференції. – Л. : Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, 2005. – Ч. 3. – С. 57-67.
3. Васильева Е. Детское философствование: онто-гносеологический анализ: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Е.Васильева. - Москва, 2009. - 17 с.
4. Кон И. К этнографическому изучению мира детства / И.Кон // Советская педагогика. – 1981. – № 9. – С. 44-48.
5. Кудрявцев В. Культурно-исторический статус детства: эскиз нового понимания / В.Кудрявцев: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp1/Kudrjavcev.pdf.
6. Кудрявцев В. Психология развития человека / В.Кудрявцев. – Рига: Педагогический центр «Эксперимент», 1999. – 150 с.
7. Печенко І. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури / І.Печенко // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»: зб. наук. пр. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. – С. 84-90.
8. Чуковский К. Стихи и сказки. От 2 до 5 / К.Чуковский. – М. : Детская литература, 1981. – 578 с.

This article is dedicated to the revelation of the essence, the main components (traditional folk games, children's folklore, children's legal code, children's humour, children's magic and mythological creation, children's word creation, children's philosophizing, children's aesthetic ideas, giving the nicknames, religious ideas, educational games, the world of children's fashion, computer games, multimedia space, children's toys and functions of children's subculture (prognostic, psychotherapeutic and functions of culture saving and socializing).

Key words: *childhood, child, children's subculture, development.*